

28:14
A-15

ШАЙХ АҲМАД
ИБН МУҲАММАД АБДУЛЛОҲ

АХЛОҚУС СОЛИҲИЙН

Яхшилар
ахлоқи

Шайх Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Абдуллоҳ

АХЛОҚҮС СОЛИҲИЙН

(Яхшилар ахлоқи)

48

Тошкент
2020

УЎК 28:17
КБК 86.38 87.7

А 15

Шайх Аҳмад Ибн Муҳаммад Абдуллоҳ
Ахлоқус солиҳийн (яхшилар ахлоқи) [Матн] / Шайх Аҳмад Ибн
Муҳаммад Абдуллоҳ. - Тошкент: Azon kitoblari, 2020. - 312 б.

Насруллоҳ Мир Иноят
умумий таҳрири остида

Нашрга тайёрловчи:
Улугбек Султон

Таржимонлар:
Йўлдош Эшбек,
Даврон Нурмуҳаммад

Сир эмаски, гўзал ахлоқ имоннинг мустаҳкам таян-
чи ва ҳақиқатидир. Одамларнинг одоб-ахлоқи, маънавия-
ти қанча юксак бўлса, жамоат ҳам шунча комил бўлади.
Шундан келиб чиқиб, жамиятга нафи тегишини хоҳлаган
ҳар бир инсон ўзининг хулқ-атворини қатъий назорат-
га олиб, уни яхшилашга ҳаракат қилмоғи лозим. Шунинг
учун ҳам инсонлар қалбида гўзал фазилатларни уйғотиш,
одоб-ахлоқини яхшилаш ва уларнинг нафсини ҳар тил
ёмонликлардан тозалашга кўмаклашиш ниятида ушбу ки-
тобни ёзиш зарурати пайдо бўлди. Мазкур асарнинг ана
шундай улуг мақсадларга васила бўлишини, кишиларнинг
хулқ-атворларини яхшилашга хизмат этишини Аллоҳдан
умид қиламиз.

Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича Қўмитанинг
19.12.2019 йилдаги №7231-сонли хулосаси асосида тайёрланди.

ISBN 978-9943-6617-6-9

JIZZAX VILOYAT 4*BOROT-KUTUBXONA	
MARKAZI	
INV №	05-185
«19»	04 2021 Y

«Azon kitoblari» нашриёти, 2020

КИРИШ

Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм!

Алҳамдулиллаҳи роббил аълабийн вал ақибатулил муттақийн ва аъла алиҳи ва асҳобиҳи ажмаъийн!

Бу дунёда Ўзининг Раҳмон сифати ила ҳаммага, қиёматда эса Раҳийм сифати ила мўминларгагина меҳрибон Аллоҳ номи билан!

Барча мақтов, таҳсин ва шукримиз оламлар Парвардигори, Холиқи бўлган Аллоҳгадир! Дуои саломларимиз барча пайғамбар ва элчилар, хос-сатан жаноби Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламга, асҳобларига, қиёматгача Ул зот соллаллоҳу алайҳи ва салламга эргашувчиларга, Ул зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам йўлини тутувчиларга бўлсин!

Сир эмас, гўзал ахлоқ имоннинг мустаҳкам таянчи ва ҳақиқатидир. Одамларнинг одоб-ахлоқи, маънавияти қанча юксак бўлса, жамоат ҳам шунча комил бўлади. Шундан келиб чиқиб, жамиятга нафи тегишини хоҳлаган ҳар бир инсон ўзининг хулқ-атворини қатъий назоратга олиб, уни яхшилашга ҳаракат қилиши лозим.

Бугун ён-атрофга диққат билан назар солган киши одамлар хулқ-атворини салбий томонга ўзгартирувчи бахтсизлик ва фалокатлар, имонни заифлаштирувчи ва кўнгилдан эзгу ниятларни қуритувчи нуқсонлар тобора тарқалиб бораётганини кўради. Шунинг учун инсонлар қалбида гўзал фазилатларни уйғотиш, мусулмонлар одоб-ахлоқини яхшилаш ва уларнинг нафсини

ҳар хил ёмонликлардан тозалашга кўмаклашиш ниятида ушбу китобни ёзиш зарурати пайдо бўлди.

Бу китоб одамларнинг руҳий-маънавий оламига фойда келтиришини, хулқ-атворларини яхшилаш учун хизмат қилишини Аллоҳдан сўрайман. Зеро, У Олим, Эшитувчи, дуоларни қабул ва ижобат қилувчидир.

Барча мақтов ва ҳамд оламлар Парвардигори Аллоҳга бўлсин! Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламга ҳамда асҳобларига дуои саломларимиз бўлсин!

Бисмиллаҳ, алҳамдулиллаҳ вассалоту вас-саламу ʼала росулиллаҳ!

I БЎЛИМ

НАФС ВА УНИНГ ИНСОН АХЛОҚИЙ СИФАТЛАРИГА АЛОҚАДОРЛИГИ

I БОБ

НАФС МОҲИЯТИ

Ҳақиқатда, инсон нафси илоҳий сир (латифаи Раббония) бўлиб, унинг моҳиятини тўла англаш мумкин эмас.

Инсон танасига кириб жойлашгунга қадар нафс руҳ ёки жон деб аталади. Аллоҳ руҳ билан танни бирлаштиради, кейин инсон мосуваллоҳни¹ танийди ва ўз Парвардигоридан бошқага чалғийди. Шунда Аллоҳ ва нафс ўртасида нафсни Яратувчига яқинлаштирмайдиган парда пайдо бўлади.

Маълум, инсоний руҳ ўз табиатига кўра олий-жаноб борликдир, чунки унга фариштанинг нафаси орқали Аллоҳ ҳаёт беради. Бу ҳақда бизга Аллоҳнинг Элчиси соллаллоҳу алайҳи ва саллам марҳамат қиладилар:

“Ҳақиқатда, сизлардан ҳар бир кишининг яратилиши онасининг қорнида қирқ кун ичида томчи сув (нутфа) ҳолида амалга ошади. Сўнг шунча муддат ичида лахта қон (алақа) ҳолида бўлади. Сўнггра яна шунча вақт ичида бир парча гўшт (музға) ҳолида бўлади. Кейин унга бир

¹ Аллоҳдан бошқа нарсалар, оламлар ёки оламдаги Аллоҳдан ғайри нарсалар.

фаришта юборилади ва ўша фаришта унга жон пуфлайди. Сўнг фариштага шу инсоннинг тақдирига тааллуқли бўлган тўрт нарсани – ризқи, ажали, амали ҳамда бахтсиз ёки бахтли эканини ёзиш фармон қилинади...¹ (Бухорий ва Муслим ривоятлари).

Тан билан жон бирлашгач, инсон деб аталгувчи ғаройиб яратик (махлуқ) шаклланади.

Аллоҳ инсонни бунёдкорлик билан ўз ҳаёт тарзини барпо этиши учун ер юзида азиз қилди. Инсоний нафсини тарбия қилиши учун бандасига меҳрибонлик кўрсатиб, Ўзининг шариатлари (қонун тўпламлари)ни туширди. Зеро, билим ва ахлоқнинг асосини инсон нафсининг комил тарбияси ташкил этади.

Аллоҳнинг амру фармонлари инсон нафсига қаратилган экан, нафс сифатлари билан одамларнинг тақвosi ва собитлиги аниқланади. Илоҳий китоблар туширилиши, Аллоҳ элчилари, пайғамбарларига ваҳийлар келиши ва қонун-қоидаларнинг ўрнатилишидан асосий мақсад инсон нафсини камол топтиришдир.

Кучли ҳис-туйғулар ва бепарволикка берилиш, ҳар хил ҳаёт учун қулай вазиятларга мойил бўлишининг табиатига хосдир. Нафс ёмон одам ва жинлар ҳамда шайтон таъсирида гуноҳ қилади. Гуноҳлар туфайли содир бўлган зарарларни таг-томири билан йўқотиш ва нафсни ёмонликдан қутқариш эса Аллоҳга ҳақиқий тавба ва қайтиш билангина бўлади.²

¹ Агар кўнглида имон билан кетса бахтиёрлардан, билъакс, бахтсизлардандир – *Муҳаррир*.

² Бу тўғри йўл Аллоҳ томонидан кўрсатилган ҳидоятдир – *Муҳаррир*.

Нафс – инсоннинг асосий душмани

Аслида, инсон нафсига ўзини беадабларча тутиш хосдир. Шунинг учун ҳам у бандага буюрилган ахлоқий меъёрларнинг риоясига қаттиқ қаршилиқ кўрсатади. Нафс – инсоннинг ажралмас душмани. Ҳазрати Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам марҳамат этадилар:

“Энг қаттол душманингиз — икки томонингиз орасидаги нафсингиздир” (Абу Ҳомид Ғаззолий, “Иҳё улумид дин”, Ажлуний, “Кашифул ҳафа”, Алоуддин Али ибн Муҳаммад ал Ҳазин, Ибн Одилнинг “Тафсири Лубоб” китобида шунга ўхшаш маънода келган).

Шу сабабдан ҳам кимки ўз нафсининг хоҳишлари, ҳою ҳавасларига эрк берса, ўзини ҳалок қилишда нафсига шерик бўлади. Бу ҳақиқатни яхши билган тақводорлар ҳар бир гуноҳ, лоқайдлик, ширк¹, ҳою ҳаваснинг асоси ўз нафсидан мамнун бўлишдан, ҳар қандай тоат, огоҳлик ва ҳаромлардан тийилишнинг асоси эса ўз нафсидан рози бўлмасликдан келиб чиқишини уқтириб ўтганлар.

Аллоҳнинг лутфу эҳсонига умид боғлаб қилинган кичкина амал ўзига ишониб бажарилган кўп (катта) ишдан афзалдир.

Ўз нафсининг асл моҳиятини билиб олган ақлли инсон унинг қанчалик паст, хору залил, ожиз ва ҳалок бўлишга маҳкум эканлигини

¹ Ширк икки хил бўлади – катта ва кичик ширк. Катта ширк – Аллоҳга ўртоқ, шерик қўшиш. Кичик ширк – ибодат ва фаолиятни Аллоҳ (ризолиги) учун эмас, балки тама ёки ғараз билан, ё ҳўжакурсинга адо этишни англатади.

англаши баробарида ўзини яратган Холиқини Иззат, Бақо, Қудрат, Азамат ва Улуғ сифатлари билан таний бошлайди. Чунки У ўша нафсни яратган ва уни йўқдан бор қилган Парвардигордир.

Аллоҳ ўз авлиёларига марҳамат қилиб, уларни Ўзига яқин келишга даъват этар экан, улар учун энг қисқа ва қулай йўлни ҳам кўрсатди. Бу йўл эса нафсга қарши бориш йўлидир.

Аллоҳ севикли бандаларидан бирининг тушида шундай марҳамат қилади:

“Ўз нафсингга адоват қил, чунки Менинг салтанатимда ундан бошқа Мен билан тортишадиган яратик йўқдир”.

Нафс ҳар доим Аллоҳ таолонинг кибр, буюклик ва одамлар устидан ҳукмронлик каби сифатларини эгаллашга интилиб келади. Ваҳоланки, бундай сифатлар фақат Аллоҳ таолонинг ўзигагина хосдир. Аллоҳ Ўзига нолойиқ барча қусур ва нуқсонлардан покдир!

Инсоний нафснинг даражалари

Инсон нафси доимо ўзгариб туради. Нафс Аллоҳга яқин ёки узоқлигига қараб бешта даражага ажралади.

Биринчи даража – нафси аммора (ёмонликка буюрувчи нафс)дир. У ҳар доим эгасини гуноҳга, лоқайдликка ундайди. Бундай нафс ҳақида сўфийлар жаноби ва имоми Жунайд Бағдодий (қуддиса сирраҳу) ҳазратлари марҳамат этадилар:

“Нафси аммора руҳий ҳалокатга чақиради ва инсоннинг душманларига хизмат қилади”.

Бу ерда Жунайд Бағдодий қуддиса сирраҳу душман деганда Одам фарзандларига дунёвий ҳаёт ва гуноҳ ишларни жозибали қилиб кўрсатувчи шайтонни назарда тутганлар.

Иккинчи даража – нафси лаввома (маломат этувчи нафс)дир. Бу даражадаги нафс ўз соҳибини содир этган гуноҳлари учун ёмонлаб, таъна-маломат қилади.

Учинчи даража – нафси мулҳима (руҳлантирувчи, илҳомлантирувчи)дир. Бу даражадаги нафс ўз соҳибини хайрга ишонтириб, яхшилик қилишга чақиради.

Тўртинчи даража – нафси розия (рози бўлган нафс)дир. Бу даражадаги нафс Аллоҳнинг ҳокимияти ва Унинг ҳукмларидан рози бўлган нафсдир. Бу нафс Аллоҳга батамом итоат этувчи, Аллоҳ у учун нимани ихтиёр этган бўлса, барчасини қабул қилгувчидир.

Бешинчи даража – нафси марзия (Аллоҳ рози бўлган, мақбул нафс). Бу барчадан куч-ли ва қудрати чексиз Аллоҳнинг лутфи ва ризосига сазовор бўлган нафсдир. Мурид бу даражаларга эришиш билан Буюк Қудрат соҳиби Аллоҳни ҳақиқий англаш йўлига биринчи қадамни қўйишга муяссар бўлади.

II БОБ

НАФСНИ ПОКЛАШ

Нафс ёруғлик ва зулмат пардалари¹ билан қуршалгандир. Бу пардаларни олиб ташлаш муридни нафс билан курашиш йўлига элтади. Бу курашнинг асосий қисми нафсни ҳою ҳаваслардан тийиш бўлиб, уни доимо хоҳиш ва истакларига қарши туришга ундаш зарур.

Баъзи файласуфлар фараз қилганидек сиз ҳам нафсни поклашни осон иш билиб, фақат ақл кучининг ўзи билан унга қарши туриш мумкин деб ўйламанг. Аслида, нафс худди тажрибали шифокорнинг доимий назорати остидагина тузалиши мумкин бўлган оғир хасталикка ўхшайди. Айнан шунинг учун ҳам уни поклашга фақат ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ёки бу ишда етарли тажрибаси мавжуд бўлган муршиди комилнинг бевосита назорати остидагина эришиш мумкин. Инсон танасининг ҳокими бўлган руҳий олам, яъни қалб покланмагунча нафснинг соғайишидан умид йўқ. Фақат

¹ Бу парда Аллоҳни англаш ва тафаккур қилишга ҳалал берувчи тўсиқдир – *Муҳаррир*.

ана шу бошқарувчи ҳокимнинг руҳий-маънавий, ахлоқий сифатларини камол топтириш билангина унинг ўзи ҳам, фуқароси (нафс) ҳам яхшиланади.

Нафснинг муолажаси шунинг учун қийинки, у қайта-қайта даволашни талаб этади. Агар унинг жиловы қаттиқ тутилмаса, эгасига бўйсунмайдиган қайсар ҳайвон каби панд бериб қўйиши мумкин.

Нафсни поклашнинг уч усули

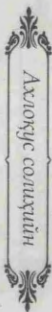
Нафсни уч усул билан итоат эттириш мумкин:

Биринчи усул – нафсни барча хоҳиш ва истакларидан маҳрум этишдир. Қайсар ҳайвонга озуқа кам берилса, ювош тортгани каби нафс ҳам хоҳишларидан жудо этилсагина итоаткорга айланади.

Иккинчи усул – бўйнига ибодат юкини қўйиш. Шунда худди қайсар ҳайвон емиши озайиб, юки ортганида кучини йўқотиб, ювош бўлиб қолганидек, нафс ҳам ўзини мулоим тута бошлайди.

Учинчи усул – нафсга қарши курашда уни яратган ва моҳиятини ҳаммадан яхши биладиган Буюк ва Қодир Аллоҳдан ёлвориб ёрдам, мадад сўраш.

Шуни билишимиз лозимки, меҳрибон Парвардигоримиз бизга нафс билан кураш йўлини кўрсатди ва нафсни поклаш усуллари тушунтирди. Дейлик, агар бирон бир даҳрий табиб инсоннинг севимли таомлари зарарли эканини ва

турли касалликларга олиб келишини тушунтир-
са, инсон ирода кучини намоён этган ҳолда ўз
нафсига қарши боради ва бу таомларни тановул
етишни тарк этади. Наҳотки пайғамбарларнинг
мўъжизаларга тўла гапларини ва Буюк Аллоҳнинг
амрларини банда ўша билим ва идроки чеклан-
ган бир даҳрий табибнинг маслаҳатичалик қадр-
лай олмаса?!

Эҳ, кошки, инсон ўзининг бўлмағур одатла-
рини тарк этиш аламлими ё сўнгсиз жаҳаннам
олови даҳшатлими, озгина бўлсада англаганида
эди!..

Нафсга қарши туриш

Инсоннинг ўз нафсига қарши курашида
фойда ва яхшиликлар кўпдир. Аксинча, нафс-
нинг истакларини бажариш ва уларга эргашиш
барча ҳалокатларнинг манбаи ҳисобланади.
Зеро, кўпгина олиму мутафаккирлар шу хулоса-
га келишганларки, нафсга қарши туриш, барча
саодатлар калити, нафснинг хоҳишларига эрга-
шиш эса бутун ёмонликларнинг асосидир. Бун-
дан ташқари, илоҳиёт олимлари нафсга қарши
туришни Аллоҳга итоатнинг асоси ва унга қар-
шилиқни эса тариқатнинг муҳим вазифалари-
дан деб ҳисоблайдилар. Улар яна марҳамат қи-
ладилар: “Ким бизнинг йўлга кирмоқчи бўлса,
унинг нафси ўлимнинг тўртта: қизил, қора, оқ ва
яшил турларини татиб кўрмоғи лозим”.

“Қизил ўлим” деганда нафс ва унинг хоҳиш-
ларига қарама-қарши туриш, яъни дунё ҳаёти-

нинг ҳою ҳавасларига, шунингдек, шайтон ва унинг ёрдамчиларига қарши курашиш тушунилади. Бу ўлимнинг ранги ҳою ҳавасларнинг эзилиб йўқ бўлишини, яъни ҳалокатини кўрсатади.

“Қора ўлим” одамлардан етадиган озор ва қийинчиликларни сабр билан кўтаришдир. Бу хилдаги ўлимнинг қора рангда ифодаланиши унинг нафс учун қанчалик оғир ва қийин эканлигини англатиш учундир.

“Оқ ўлим” очликни ифодалайди, унинг ранги бу хилдаги риёзат туфайли инсон вужудида зоҳир бўладиган ёруғликка ишорадир.

“Яшил ўлим”да эса ямоқли, эскирган кийимларни кийиш ва нафсга хуш ёқадиган чиройли либосларни рад этиш, дунёнинг оз молига қаноат қилиш туфайли гўё ҳаёт ям-яшил (рангга киргандек) бўлади.

Ҳақиқатда Аллоҳ таоло ўз нафсининг ҳою ҳавасига, хоҳишларига қарши турган ҳар бир бандасига ана шу курашлар туфайли барокатлар келишини олдиндан белгилаб қўйган.

Нақл этишларича, Мисрда бир роҳиб инсон кўнгилдаги сирларни билиш илми билан машҳур бўлди. Шунда бир мусулмон олими “Мусулмонларни янглиш йўлга гирифтор қилмасидан олдинроқ уни ўлдириш лозим”, деган андишда пичоғига заҳар суртиб, ниятини амалга ошириш учун йўлга чиқди. Етиб бориб роҳибнинг эшигини тақиллатганда:

– Ҳой мусулмон олими, пичоқни ташла! – деди роҳиб.

Олим пичоқни ташлади ва кириб сўради:

– Бунга қандай эришдинг?

– Ўз нафсимга қарама-қарши турмоқ билан, – деб жавоб берди роҳиб.

Шундан сўнг олим таклиф этди:

– Исломни қабул қилмайсанми?

Роҳиб буни эшитиб жавоб берди:

– Ҳа... Гувоҳлик бераман, Аллоҳдан бошқа ибодатга лойиқ ҳеч ким, ҳеч нарса йўқ, Муҳаммад – Аллоҳнинг Элчисидир.

Шунда олим ажабланиб сўради:

– Исломни қабул қилишингга нима мажбур қилди?

Роҳиб бу саволга шундай жавоб берди:

– Нафсимга исломни қабул қилишни таклиф этдим, лекин у бўйин товлади, кўнмади. Шунда мен аксинча йўл тутдим.

Шундай қилиб, бу одам айнан нафсга қарши курашиш билан улуғ неъматга эга бўлди.

Нафсга қарши ҳаракатнинг меваси қулфи дилнинг очилиши, Аллоҳга бўлган мақбуллик даражаси бўлса, нафс билан келишув ва унинг ҳою ҳавасларини қондиришнинг самараси пушаймонлик ва саргардонликдан ўзга нарса эмас. Аллоҳнинг Ўзи ҳаммамизни бундан сақласин!

Нақл қиладиларки, Иброҳим ибн Шайбон қуддиса сирриху марҳамат этадилар:

“Кўп вақт ясмиқдан тайёрланадиган таомга тўйишни роса истадим. Лекин бунинг имкони бўлмади. Шом шаҳрида бўлганимда менга бир коса ясмиқ таоми келтиришди. Тўйгунча едим. Сўнг кўчага чиқиб айланиб юрганимда, ичига қандайдир суюқлик тўлдириб, илиб қў-

йилган кўзаларга кўзим тушди. Ўзимча бу сирка бўлса керак, деб ўйладим. Мендан сўрашди:

– Нега қараб қолдинг? Булар шаробнинг намуналари, мана булари эса шароб хумлари.

Шунда мен ертўлага кириб май кўзаларни синдириб, ичида бор нарсаларни тўкиб ташладим. Дўкон эгаси эса султон буйруғига биноан тўкяпти, деб ўйлабди. Ишнинг ҳақиқати маълум бўлгач, у мени Ибн Тулун¹ ҳузурига олиб борди. У эса мени икки юз дарра уриб, қамокхонага ташлашни буюрди. Мен пирим Абу Абдуллоҳ Мағрибий қуддиса сирруҳу то бу шаҳарга келиб, мени ҳимояларига олгунларича шу ерда ўтирдим. Кейинроқ пирим сўрадилар:

– Ўзи нима қилдинг?

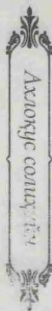
– Нафсим тўйгунча ясмиқ таом емоқ истади, едим, сўнг икки юз дарра билан “сийлашди”, – дедим.

Шунда шайх ҳазратлари:

– Жуда осон қутулибсан, – дедилар.

Яна бир ривоятда шундай ҳикоя қилинади. Бир куни ҳавода таянчсиз, муаллақ ўтирган зотдан бунга қандай эришганлигини сўрашганларида у шундай жавоб берибди:

– Ҳавойи нафсимдан кечган эдим кўкдаги ҳаво менга итоатли бўлди.

¹ Ўша вақтдаги Миср ҳукмдори.

Ўзини назорат этиш

Ҳақиқатда нафсни тарбиялаш ва тозалашдаги энг аниқ йўл унинг ўз эгасига нима деяётгани ва уни нималарга буюраётганини муҳосаба (ҳисоб-китоб) қилиб, назоратга олишдадир. Агар ўз-ўзини назорат этиш қобилиятига эга ишончли вакилингиз бўлса, уни кузатиб, текшириб юрмайсиз. Мабодо ўзини ўзи назорат қилолмайдиган бўлса, у ҳолда уни текшириб, назорат қилиб туришингиз табиий ҳол. Худди шу гапни сизнинг Аллоҳ учун бажараётган амалларингиз ҳақида ҳам айтиш мумкин. Шундай экан, у ёки бу ишни бажараётганингизда Аллоҳ буни мендан сўрамайди, деган фикрдан йироқ бўлинг.

Ўзини назорат этиш усули Аллоҳни таниш мақомига етган буюклар анъанасидир.

Замоналарида етти абдолнинг¹ бирлари бўлган шайх Макинуддийн Асмар марҳамат қиладилар:

“Йўлимнинг бошланишида (тариқатга янги кирган пайтимда) мен тикувчи бўлиб ишлардим. Шунда кун бўйи айтган сўзларимни санай бошладим. Ҳар куни кеч кирганида текшириб, кўп гапириб қўймаганлигимга ишонч ҳосил қилар эдим. Яхши сўзларим учун Аллоҳга ҳамду сано айтардим. Қолганлари учун истиғфор ай-тиб, тавба-тазарру қилардим”.

¹ Абдоллик – авлиёликнинг юқори даражаларидан бири бўлиб, абдоллар шу даражага етган авлиёлардир ва ҳамма замонда улар етти нафарни ташкил этадилар – *Тахририят*.

Шу одатларида буюк тақводорлар даражасига етишгунларига қадар давом этган эканлар.

Абу Хафс Ҳаддод Нишопурий қуддиса сирруху дейдилар:

“Инсон нафси бошдан-охир, бутунлай қоронғуликдир. Бу нафснинг қандили унинг сиридир. Бу қандилнинг ёғдуси Аллоҳнинг қўллаб қувватлаши – тавфиқидир”.

Олим “Бу нафснинг қандили унинг сиридир” деганида Аллоҳ билан банда ўртасидаги сирни назарда тутати. Чин ихлос ва самимият манбаи бўлган бу сир туфайли банда ҳеч бир иш ўз-ўзидан рўй бермаётганини, балки қудрат соҳиби Аллоҳнинг иродаси билан содир бўлаётганини англаб етади ва иқрор бўлади. Натижада у яхшилик қилишга ёки ёмонликни тарк этишга ўзининг вужудида бирор-бир куч-қудрат йўқлигини англаб етади. Шундан сўнггина банда Аллоҳ ёрдами билан ўз нафсининг ёмонликларидан фориғ бўлади¹.

Шунинг учун шайхлар марҳамат этадилар: “Кимда сир бўлмаса, гуноҳда қаттиқ тураверади”.

Тарбият ва тўғрилаш мақсадида насиҳат ҳамда эслатиш йўли билан ўз нафсини уйғотиш банданинг ўз-ўзини назорат этишини мувофиқлаштирувчи энг ҳаққоний омилдир. Шу сабаб тақводорлардан бири ўз нафсига мурожаат этиб шундай деган экан:

¹ Яъни, қул гуноҳкорлиги, заиф-ожизлигига Аллоҳ қошида иқрор бўлиб, Эгасидан пинҳоний ёрдам сўраганида Яратган уни нафсининг зулмидан – худбинлигидан ҳимоя этади. Барчаси мана шу сирга – қул ожизлигидан Хожасига иқрор бўлганида Аллоҳдан келадиган ёрдамга асосланган.

“Эй нафсим! Нечун ўтган қавмларнинг ҳолига эътибор этмайсан, улар қандай ва қанча уйлар, ҳовлилар қурдилар, сўнг буларнинг барчасини қолдириб, бу оламини тарк этдилар! Яратган уларнинг еру биноларини душманларига қолдирмадимми?! Ахир кўрмаяпсанми, одамлар тўплайдилар-у, ейишга улгурмайдилар, қурадилар-у, яшашга фурсатлари қолмайди, етиб бўлмайдиган орзу-ҳаваслар қиладилар! Эй нафсим, ишларинг кўп ғалати! Нечун бу очиқ-ойдин далилларни кўрмайсан?! Эй нафсим! Балки сен жамиятдаги юксак аҳволингдан бошинг айланиб, маст бўлиб қолгандирсан ва шунинг учун бу ҳолларга тушунмаётгандирсан?!

Ахир англаб етмаяпсанми, шуҳратпарастликдан мурод фақат одамлар эътиборини қозониш, улар кўнглини мойил қилишдан иборатдир. Ҳатто барча одамлар қошингда итоаткорона эгилиб, таъзимда турсалар-да, бирор эллик йил ўтгач, бу дунёда сен ҳам, ўша таъзимчилар ҳам қолмайди-ку?! Шундай вақт келадики, ҳатто сени эслаб ҳам қўйишмайди. Эй нафс! Наҳотки мангуликни қандайдир муваққат йўқ бўлиб кетгувчи эллик йилга алмаштирсанг?! Эй нафс, уялмайсанми?! Ташқи кўринишининг одамлар учун безайсан, пинҳон гуноҳлар қилиб, Яратганга қарши борасан!.. Ҳайф сенга!.. Увол!.. Наҳот сенга қараб турганлар ичида буюк Аллоҳ сен писанд қилмаётганларнинг энг ёқимсизи бўлса?!¹

¹ Яъни, сен одамлар қарайдиган нарсаларининг тартибга келтирасан, Аллоҳ назар соладиган кўнглининг ички дунёнинг, маънавий оламининг эса қаровсиз, гуноҳ қирлари, ифлосликлари билан қолдирасан – *Муҳаррир*.

Ҳолингга вой сенинг, эй нафс! Ўзингни ким деб ўйлаяпсан?! Кошки, сенга етадиган барча мусибат ва бахтсизликлар фақат бадхулқлигинг туфайли эканини билсанг эди!..

Ғалати ҳол, дунё бойлигининг кўпайиши билан қувонасан, аммо сенга ажратилган кунлар тобора камайиб бораётганидан қайғурмайсан ҳам! Мўл-кўллигинг янада ортиб, фаровонлигинг ўсиб бораётганидан не нафки агар ҳаётинг, умринг янада қисқариб кетаётган бўлса?!”

Нафсга қарши кураш

Ўз хоҳиш-истакларига қаттиқ берилиш ва Аллоҳга итоат этишдан бош тортиш – нафсининг эгизак сифатлари ва барча муваффақиятлар йўлини тўсувчидир. Айнан шунинг учун ҳам бузғунчи нафс жазоланишга лойиқ. Яъни, гуноҳга ундовчи нафсни синдириш учун унга қарши курашиш, бунинг учун нафсни барча манфурлиги, қабоҳати ва разолатини ўзига кўрсатган ҳолда камситиш йўли билан жазолаш лозим. Ғазаб оловида алангаланаётган нафсга қарши туришнинг энг яхши йўли — уни чиройли ахлоқ билан жиловлаб, юмшоқлик ва беозорлик билан сўндиришдан иборатдир. Тақво соҳиби Зуннун Мисрий қуддиса сирруҳу марҳамат қиладилар:

“Инсондаги ахлоқий фасод ва тубанлашувнинг сабаби олтитадир:

Биринчиси – охирати учун бажарадиган амалларда ниятнинг заифлиги;

Иккинчиси – вужуднинг ҳирсу шаҳватлар тутқунига айланиши;

Учинчиси – ўлим яқинлигига қарамай, узундан-узоқ орзу-ҳаваслар гирдобиди фарқ бўлиш;

Тўртинчиси – одамлар ризолигини Аллоҳ ризолигидан афзал кўриши;

Бешинчиси – Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатларини тарк этиб, ҳавойи нафсига эргашиши;

Олтинчиси – ўзининг гуноҳларини оқлаш учун ўтган солиҳларнинг озгина камчиликларини дастак қилиши, уларнинг кўп яхши, ўрнали амалларига эса эргашмаслиги”¹.

Улуғ шайхларнинг ишончли, мўътабар китобларида нафсга қарши курашнинг кўплаб усул ва йўллари мавжудлиги айtilган. Аллоҳнинг розилигига эришмоқчи бўлганлар доимо ёдларида тутишлари учун улардан баъзиларини келтириб ўтамыз.

1. Худони таниган азизлардан бири айтган эканлар:

“Биз тасаввуфни қандайдир сўз ва иборалардан эмас, балки очлик, дунё лаззатларидан воз кечиш, ёмон одатларни тарк этиш, Аллоҳнинг буюрганларини бажариб, қайтарганларидан қайтиш билан топдик”.

2. Бошқа бир донишманддан сўрабдилар:

– Нафсни жиловламоқ учун унга қандай монъелик қилиш зарур?

У зот жавоб берибди:

¹ Масалан, ҳазрат Али ва Муовия (розияллоҳу анҳумо)нинг ўртала-ридаги ихтилофни нотўғри талқин қилиб, уларнинг мақтовга сазовор гўзал хислатларидан кўз юмадилар — *Муҳаррир*.

– Очлик ва ташналик билан кишанла, шон-шуҳратга, улуғликка бўлган интилишларини ва хоҳишларини сўндириб камсит, бой кишиларга хос бўлган одату сифатлардан уни маҳрум эт.

3. Абу Язид қуддиса сирруҳудан нақл этадилар:

Тушимда Аллоҳни кўрдим ва Ундан сўрадим:

– Эй яратган Эгам, менга Ўзингга элтадиган йўлни кўрсат!

Аллоҳ таоло марҳамат қилди:

– Нафсингни қолдир-да, Менга кел.

4. Шайхлардан бири шундай дебдилар:

“Бизнинг йўлимиз (тариқат) учта қоидага асосланган: фақат оч қолганда ейиш, беилож бўлгандагина ухлаш ва энг зарур пайтдагина сўзлаш!”

5. Пирлардан яна бири муридига шундай насихат қилибди:

– Мусибат уч сабабга кўра келади: бадхулқлик, ёмон одатлардан қайтмаслик ва ёмон дўстликдан.

Талаба сўрабди:

– Бадхулқлик недир?

Пир жавоб берибди:

– Ҳаром емоқ.

Шогирд сўрабди:

– Одатлардан қайтмаслик деганда нимани тушунамиз?

Пир жавоб берибди:

– Бу кўз ва қулоқни тиймаслик – ҳаромга қараш, ғийбатга ўч бўлиш.

Мурид яна сўрабди:

– Ёмон дўстлик дегани нимадир?

Бунга пирнинг жавоби шундай бўлибди:

– Кўнгилда пайдо бўлган нафсоний истакка дарҳол эргашиш.

6. Таниқли илоҳиятчилардан бири шундай дейди:

“Бизнинг вазифамиз бизга ёмон муносабатда бўлганлардан қасос олиш эмас, аксинча, камтаринлик ва оддийлик билан улардан узр сўрашдир. Кимгадир туюлган нафрат туйғуларидан кўнгилни поклаш учун ўша одамга мурувват кўрсатиш керак эмасми?!”

Шундай қилиб, кимки нафсини улуғласа, дин унинг учун қадрсиздир. Ва аксинча, ким динини қадрласа, нафс унинг учун манфурдир (нафратлангандир).

Оддий одамлар ўз хатти-ҳаракатларини тузатишга интиладилар, мумтоз зотлар эса ўзларининг руҳоний дунёлари ва ички аҳволларини яхшилашга эътибор қаратадилар.

Аллоҳга ибодат қилишда очликка чидаш ва тунги бедорликларга бардош бериш у қадар қийин иш эмас. Аммо кишининг ўз феъл-хуйини бўлмағур одатлардан тозалашлиги хусусида гапирадиган бўлсак, бу ўта оғир ва мушкул ишдир.

Манманлик

Билингки, ким ўз нафсининг пасткашликларини англаб етса, оламда ўзидан бошқа ёмонроқ, нафратга муносиброқ кишини кўрмайди. Одам фарзанди учун ўзининг туб моҳиятини англаш-

дан ҳам муҳимроқ мажбурият йўқ. Шундай экан, инсон ўзидан қаноатланмаслиги, ўз нафсидан мамнун бўлмаслиги зарур. У ўзини қанчалик чуқур англаб борса, маънавий ҳоли шунча яхшиланиб, Аллоҳ ҳузуридаги даражаси кўтарилиб боради.

Нафснинг тарбияси, энг аввало, ёмон сифатларни тарк этиб, мақталган, яхши хислатларга ўтиш йўли билан амалга ошади. Барча ёмон сифатларнинг илдизи эса манманлик (ужб)дир¹.

Демак, биринчи навбатда инсон гўзал фазилатларни эгаллашига тўсқинлик қилувчи ғурурини тарк этиши зарур! Шунинг учун ҳам мақталган сифатларни қўлга киритишнинг асосий шарти – бу ужбдан холи бўлишдир! Ким ўзи ҳақида юксак фикрда бўлмаса, ундай одам ўз нафсини поклашга, гўзал одобларни ўзлаштиришга ҳаракат қилади. Ахир камолотга интилиш ва камчиликларни йўқотиш инсон табиатига хос эмасми?

Инсон ўзига юксак баҳо бериш туйғусидан фориғ бўлганида мақталган сифатларни ўзлаштира бошлайди. Нуқсонларини англаб, ўзида ғурур ва манманликни туймайди. Бундай ҳолда у камолот сари даъват этилса, ҳақиқий иштиёк билан, самимий интилади. Илоҳий эслатмалар таъсири ва ўзининг табиий моҳияти сабабли у белгиланган камолотга етишгунига қадар ахлоқий ўнгланишда давом этади.

¹ Ужб – ўзи ҳақида жуда баланд фикрда бўлиш, ўзига юксак баҳо бериш, ўзи билан фахрланиш, ўзига ишониш, мағрурланиш, талтайиб кетиш ва ҳоказо.

Нафснинг фалокатларидан бири мақтовлардан лаззатланишга мойилликдир. Зеро, ўз нафсидан мамнун бўлиш ва ўзига бино қўйиш Аллоҳнинг ғазабини келтирадиган ҳолатлардир.

Ибн Атоуллоҳ қуддиса сирруҳудан сўрашди:

– Аллоҳнинг ғазабини ҳамма нарсадан кўра тезроқ келтирадиган нарса нима?

У зот жавоб бердилар:

– Ўзига ва ўзининг руҳий ҳолига юксак баҳо бериш. Бундан-да ёмонроғи эса бажарган амали учун Аллоҳдан мукофот талабида бўлмоқдир.

Нафсларининг камчиликларини фақат ўзларини ўзлари назорат остига олган кимсаларгина пайқайдилар. Аллоҳга қасамки, Яратганнинг бандасига қилган яхшиликларининг энг яхшиси нафсининг пасткашликларини ўзига кўрсатиб қўйганидир ҳамда кўрсатган қаҳрининг энг шиддатлиси нафсининг разолатини ўздан беркитиб қўйганидир.

Ахир қандай қилиб ақлли инсон ўз нафсидан ўзи мамнун бўлиши мумкин? Барча яхшиларнинг ҳаммаларидан яхшилари бўлган ҳазрат Юсуф ибн Яъқуб ибн Исҳоқ ибн Иброҳим Халилulloҳ алайҳимуссаломнинг сўзларига бир эътибор беринг:

“Ўзимни оқламайман. Албатта, нафс, агар Раббим раҳм қилмаса, ёмонликка ундовчидир. Албатта, Раббим ўта мағфиратлидир, ўта раҳмлидир” (Юсуф сураси, 53-оят).

Тафсирчилар дейдилар:

“Бу – “Нафсимни ўз-ўзича ёмонликдан пок деб ҳисобламайман, яъни мен нафсимнинг табиий моҳиятига асосан баҳосини орттирмай-

ман, балки бутунлай ва мутлақо Аллоҳнинг мададига ишонаман”, деганидир. Чунки “нафс” дейилганда барча нафслар тушунилади, жумладан, Юсуф алайҳиссаломнинг нафслари ҳам. Яна, нафс табиатига кўра “барча ёмонликларга буюргувчидир”, деб сифатланган. Бу – исёнга, саркашликка ва ярамас иш-ҳаракатларга чақиради, деганидир”.

Нафс турли тақиқланган ишларга мойил ҳолда ўзининг фойдасиз ва беҳуда истакларини ҳаммасидан кўп маъқул кўриб, улардан лаззатланади. Агар шундай бўлмаганида кўпчилик одамларнинг нафси ўз ҳою ҳавасларига итоат этмас, ўз худбинликларига чап берган бўлар ва натижада улардан ҳам ёмонлик етмасди. Шунинг учун ҳам одам боласининг ҳаммадан ақлиси ва Аллоҳ ҳузуридаги қадрлиси деб ўз нафсининг камчиликларини яхшироқ кўра оладигани айтилади. Кимки ўз нафсининг камчиликларини давомли равишда кузата олса, янада кўпроқ ҳушёр тортиб, нафсини айблади ва ўзи ҳақидаги юксак фикрларга зарба бериб, уларни ҳайдайди.

“Ат-Тавилот ан нажмийя” китобида шундай дейилади:

“Нафс ўз табиатига кўра ёмонлик қилишга буюрувчи қилиб яратилгандир. Агар унга эрк берилса, ундан фақат ахлоқона ишларни кутиш мумкин, чунки у фақат ёмонлик содир этиш учунгина амр этади. Қачонки Аллоҳ унга раҳм қилиб, марҳамат назари билан қараса, унинг барча хулқини ўзгартиради, Аллоҳнинг меҳрибонлиги билан нафс бутунлай ёмонликла-

рини тарк этиб, яхши томонга ўзгаради. Энди у ёмонликка буюрувчи эмас, балки яхшиликка амр қилувчи бўлади. Яъни, нафсдаги ёвузлик эзгуликка алмашади. Шунинг учун ҳазрат Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам: **“Парвардигоро, мени кўз очиб юмгунча бўл-са ҳам нафсим билан танҳо ташлаб қўйма!”** (Аҳмад ибн Ҳанбал, V, 42; Абу Ҳурайра ривоят қилган ҳадисда ҳам шу маънода келади, Ибн Нажжор) деб Аллоҳга ёлвордилар.

Буюк васиятлар

“Ал-Баҳжа” китобида ҳазратимиз имом Баҳоуддин Муҳаммад Нақшбандий қуддиса сиррухунинг ўз муридларига айтиб қолдирган икки васиятлари бор. Тафаккур этувчилар учун ғоят қадрли бўлгани учун бу икки васиятни келтирамиз.

Биринчи буюк васият:

“Сўфийлик йўлининг ҳақиқий муриди, қайси бир улўғ даражага етган бўлмасин, ҳамиша ўзини энди биринчи қадамани қўяётган, янги бошловчи сифатида кўриши лозим”.

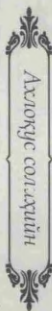
Иккинчи буюк васият:

“Мурид ўзининг тарбияси ва ички оламининг тозалиги эътиборидан қайси бир юксак чўққига кўтарилган бўлмасин, барибир, ўзининг нафсини Фиръавннинг нафсидан юз чандон ёмонроқ деб эътиқод қилиши керак!”

Ақлли инсон, дейлик, “итмиънон” – хотиржамлик деб номланмиш баланд мақомларга кўтарилган тақдирида ҳам нафсини ўз ҳолича

ташлаб қўймасдан, доимо назорат қилиб турмоғи шарт. Чунки ҳатто шундай кишиларни ҳам ўз нафсининг хийлаю найрангидан тўла ҳимояланган, деб бўлмайди. Шундай экан, биз оддий одамлар жамиятдаги юқори лавозимларни яхши кўришимизу бунчалар худбинлигимиз билан қандай қилиб нафсимизнинг ёмонликларидан сақлана олишимиз мумкин?! Ё Аллоҳ, бизларга ўзинг тавфиқ бергин.

Агар Аллоҳ мадад бермаса, бизлар ўз ҳолимизча нафсимизнинг шумлигию саноқсиз хийлаларидан ҳеч қачон қутула олмаймиз. Инсоннинг ёмон хулқи эса, шубҳасиз, уни бахтсизликка, исёнга судрайди. Шу сабабли ҳам ёмон хулқатвор – бу хасталик бўлиб, унинг дори-дармони тариқатдир. Ёхуд ёмон феъл-хўйни гўё маънавий кирлик, ифлослик дейдиган бўлсак, тариқат уни ювадиган тоза сувдир. Кирлардан қутулиш учун сувдан фойдаланиш зарур! Аллоҳ Буюк, Олим – барча нарсани Билгувчидир. Хулқларимизни камолга етказишимиз ва ёмонликларни тарк этишимизда эса ҳар нарсага Қодир, Буюк ва Қудратли Аллоҳнинг мададига муҳтожмиз. Унинг мадади руҳиятимизга ҳаёт берувчидир.

III БОБ

ТАВБА

Ҳар қандай руҳий-маънавий даражанинг боши – ҳақиқий ва самимий тавбадир. Усиз навбатдаги мартабаларга эришиш мумкин эмас. Самимий тавба қилгувчини эса Аллоҳ таоло севади. Зеро, Аллоҳнинг Ўзи Куръони каримда марҳамат этади:

“Албатта, Аллоҳ кўп тавба қилувчиларни севади ва покланувчиларни севади” (Бақара сураси, 222-оят).

Бу “Аллоҳ гуноҳлардан тавба қилувчиларни мукофотлайди, уларга эҳтиром кўрсатади ва маънавий кирлардан ўзларини поқловчиларни яхши кўради” деганидир. Баъзи муфассирлар бу ояти жалиланинг маъносини “гуноҳлардан пушаймон бўлиш”, “лоқайдликдан покланиш”, дея талқин этадилар.

Аллоҳ яна марҳамат қилади:

“Ва ким тавба қилмаса, бас, ана ўшалар золимлардир” (Ҳужурот сураси, 11-оят).

Илоҳиётчилар айтадилар:

“Золим кимсаларнинг ўзларидирлар”дан мурод, исёнларида қатъий туриб, ўзларини зулмга гирифтор этганлардир”.

“Ат-Тавилат ан најмийя” китобида ёзилган:

“Ким тавба қилмаса” дегани “кимки шайтоний даъво, шайтоний сўздан тавба қилмаса” дегани бўлиб, бу ерда ўзига юқори баҳо бериб, ўзгаларни камситадиган ва писанд қилмайдиганлар

назарда тутилган. “Ўшалар золим кишиларнинг ўзларидирлар” дегани эса “улар лаънатланганлар, раҳматдан маҳрум этилганлар ва ҳайдалганлар орасида шайтон билан биргадирлар”, деган маънони англатади”.

Зеро, Аллоҳ Худ сурасининг 18-оятида айтган: **“Огоҳ бўлингким, Аллоҳнинг лаънати золимларгадир!”**

Илоҳий каломларда тавбани инкор этгувчининг золим экани ҳақида рад этиб бўлмас далил бор. Шунинг учун улар ўзларининг барча пасткашликларидан, гуноҳларидан, айниқса, юқорида зикр этилган гуноҳларидан Насух каби чин тавба қилмоқлари ғоятда зарурдир!

Қул гуноҳ қилганида уни зулмат чулғайди. Агар гуноҳни мисоли олов – гулхан дейдиган бўлсак, ундан ҳосил бўладиган тутунни қоронғулик – зулмат дейиш мумкин. Ахир уйда етмиш йил ўт ёқилган бўлса, у қорайиб зулматга айланмайди-ми?! Шу каби қалбнинг ҳам тўхтовсиз исёнлардан қорайиб кетиши аниқ ҳол. Унинг “қурум”лари эса фақат чин тавбадан кейингина тозаланиши мумкин.

Шуни билингки, итоатсизликда инсонга ошкора ва пинҳона таъсир этиш бор. Пинҳоний таъсир – бу қалбнинг қаттиқлашуви (тошбағирлик), кучли ҳис-туйғуларнинг кўпайиши¹, нафсининг қайсарлиги, унинг ёмонликларига кўр-кўрона эргашиш, Аллоҳга ибодатдан лаззатнинг

¹ Исёнкорнинг қалби гуноҳлардан шу даражада қотиши мумкинки, у ҳатто Аллоҳни эслаш ва панд-насиҳат билан ҳам юмшамаслиги мумкин. Шаҳвату эҳтирос уни шу даражада қамраб оладики, яхши нарсаларга ўрин қолмайди. Бу ҳолатда нафс ўз эгасига итоат этмай қолади.

йўқолиши, шунингдек, Аллоҳга яқинлашишга халал берувчи машғулотларнинг кўпайишидир. Агар Аллоҳга исён ва гуноҳ қилишда инсон номининг (“итоаткор”дан “исёнкор”га) алмашишидан ташқари бирор бошқа ёмонлик бўлмаган тақдирда ҳам шунинг ўзи унинг учун етарли танбеҳ ва жазодир. Яратганга итоатли бўлганни “яхшилик қилувчи” дейишади-ку... Исён этганнинг номи эса “осий”, “ёмонлик қилувчи”, “Яратгандан юз ўгирувчи”га чиқади. Буларнинг бари ҳали фақат ном ўзгаришига тааллуқли... Энди “Яратганга итоаткорлик лаззати”ни “фисқу фужур нашъа”-сига, “Парвардигорга хизмат завқи”ни “беҳаёлик, шармандалик завқи”га алмаштириб, бир ўйлаб кўринг-чи!..

Билингки, юрак мисоли дарахт, унинг илдизи Аллоҳга итоат суви билан суғорилади, унинг мевалари эса тананинг бошқа аъзоларидан содир бўлажак солиҳ амалларга ўхшайди.

Банда “кўз меваси” билан атрофни кўриб, ҳаромга қарамасдан, ибратли сабоқ олади, “қулоқ меваси” билан Куръон эшитади¹, “тил меваси” билан Аллоҳни зикр қилади. “Қўл-оёқ меваси” билан ҳаромга эмас, яхшилик сари тиришиб, яхши иш-ҳаракатлар қилади. Агар юрак сўлиб (Аллоҳга ибодат қилмагани туфайли қаттиқлашиб), хазон бўлса, бу дарахтнинг мевалари ҳам нобуд бўлади.

Шундай экан, биз учун энг муҳим масала – ҳақиқий, самимий тавба қилиш йўли билан нафсимизни поклашимиз, яхшилашимиз ва

¹ Бу ерда фақат эшитиш эмас, балки Куръон маъносини, амрларини, ҳукмларини ҳаётига татбиқ этиш ҳам тушунилади – *Мухаррир*.

камолга етказишимиздир. Шунинг учун Аллоҳнинг Элчиси соллаллоҳу алайҳи ва саллам марҳамат қиладилар:

“Мен умматимнинг бошқа гуноҳларидан кўра уларнинг ҳою ҳавасга берилишлари ва дунё учун узундаң-узоқ орзулар домига гирифтор бўлиб қолишларидан кўпроқ қўрқаман. Зеро, ҳою ҳавас кишини Ҳақдан, узун орзулар охиратдан чалғитади” (Шаъбул имон китобида Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда шундай келган).

Шундай экан, тавба қилувчи банда Яратгандан кечиришини тўхтовсиз сўраб, гуноҳлари учун доимо афсус-надомат чекиб, ўз нафсига нисбатан қаноатланмаслик ҳиссини туйиб туриши лозим.

Илоҳиёт олимлари айтадилар: “Тавба бу – бандани охирги дамигача чулғаб олгувчи қўрқувдир”.

Чин кўнгилдан тавба қилган банда учун, энг аввало, хафа қилганларининг кўнглини топиб, розилигини олиши, қарзларини эгаларига қайтариши ва яна бошқалар олдида неки бурчлари бўлса, уларни адо этиши шарт қилинган. Буларни бирдан бажаришнинг иложи бўлмаганида эса имкон бўлиши билан адо этишни қасд этмоғи лозим. Масалан, қарз берган кишидан муҳлат сўраб, имконияти бўлиши билан омонатни адо этишига уни ишонтириши керак!

II БЎЛИМ

ЁМОН ХУЛҚ-АТВОРЛАР

I БОБ

ҲАСАД, КЎРОЛМАСЛИК ВА ҲИҚД

Ҳасад – кимгадир Аллоҳ ато қилган неъмат ва ютуққа норози бўлиш, унинг шу неъматдан жудо бўлишини исташдир.

Кўролмаслик (ҳиқд)нинг асосида эса адоват ва хусумат сақлаш, одамлар билан муносабатда орани узиш ётади.

Ҳасадчи – ҳеч кимни аямайдиган, ҳеч кимга тинчлик бермайдиган, адолатсиз ва бешафқат одамдир.

Аллоҳнинг Пайғамбари соллаллоҳу алайҳи ва саллам барча гуноҳлар уч сифатга асосланишини ва улардан бири ҳасад эканини айтганлар:

“Уч сабаб барча гуноҳларнинг асосидир, улардан қўрқинг ва узоқлашинг:

Кибр-ҳаво (бошқалардан ўзини устун кўриш)-дан сақланинг, ҳақиқатда мана шу кибр Иблисни Аллоҳнинг амрига итоат этишидан қайтарди. Одам алайҳиссаломга сажда (таъзим) қилмади;

Кучли истак-ҳирсдан сақланинг, ҳақиқатда айнан шу истак жаннатдаги тақиқланган дарахт мевасидан тотиб кўришга Одам алайҳиссаломни ундади;

Ҳасаддан сақланинг, ҳақиқатда айнан ҳасад

туфайли Одам алайҳиссаломнинг ўғли Қобил ўз туғишгани Ҳобилни ўлдирди” (Ибн Асокирнинг Ибн Масъуддан ривоят қилган ҳадисда ҳам худди шу мазмунда келган, 40/49).

Аллоҳнинг Ўз пайғамбарларидан бири Сулаймон ибн Довуд алайҳумоссаломга шундай ваҳий жўнатгани ривоят қилинади:

“Ҳеч қачон солиҳ бандаларимни ғийбат қилма ва ҳеч қачон бандаларимдан бирортасига ҳасад қилма!”

Шунингдек, бир тақводор, солиҳ кишининг қуйидаги сўзи машҳур:

“Қачонки Яратган бирор бандасини бағритош душманга гирифтор этмоқни ирода этса, унга ҳасадчини йўлиқтириб қўяди”.

Ҳасад инсоннинг динини ўлдириб, унинг манфаатини қалбидан кетказди, чунки ундан қалбни чулғаб олувчи зулмат ва парда пайдо бўлади.

Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи ва саллам марҳамат қиладилар:

“Сизларга ўтган қавмларда бўлган касаллик ёпишди. Бу ҳасад ва бировни нафрат билан кўролмасликдир. У юлиб олувчидир. Биласизми, юлиб олувчи деганда сочни юлиб олади демаяпман. У динни юлиб олади...” (Зубайр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган, Термизий ривояти, “Сифатул Қиёмат” 57, (2512)).

Орифлардан бири марҳамат қилган экан:

“Уч тоифа кишининг дуоси Аллоҳ наздида мақбул эмас: ҳаромхўрнинг, ғийбатчининг ва мўминларга нисбатан ҳиқду ҳасад қилгувчининг”.

Бу тоифаларнинг дуолари мақбул бўлмаслигининг ҳикмати, эҳтимол, Аллоҳнинг ўз бандаларидан бирига марҳамат кўрсатиб берган неъматларини кўролмаганликлари сабабидандир.

Ҳасадчига муносабат

Саҳобаи киром розияллоҳу анҳум ҳасадчининг тийнатини шарҳлаб: “Бундай инсонни ҳеч бир нарса билан қаноатлантириб бўлмайди”, деган эканлар.

Муовия розияллоҳу анҳу шундай деганлар:

“Ҳасадчидан ташқари ҳар қандай одам билан келишиб, ризолашишга муваффақ бўлдим. Аммо ҳасадчи инсон то кишига Аллоҳ томонидан ато этилган неъмат йўқолмагунича рози бўлмайди”.

Шунингдек, қуйидаги сатрлар Имом Шофеийга тегишли эканини айтадилар:

“Ҳар қандай адоват гулхани сўнар, иллоки ҳасаддан бўлса, ҳеч қачон!”.

Оқил кишилар яна “Ҳасадчилар билан яхши муносабат ўрнатиш учун қилинган уриниш беҳуда, чунки бунинг асло иложи йўқ”, дейдилар. Улар айтганларки: “Ҳасадчининг кўнглини оламан, деб овора бўлма, ахир у сенинг яхши муносабатингни ҳеч қачон қабул қилмайди. Унинг зараридан омонда бўлишни истасанг, аҳволингни ундан яширгин: ютуқ ва шодликларингни кўрсатма!”

II БОБ

КИБР

Одамнинг ўзини севиши аслида табиий туйғу бўлиб, бу алалоқибат кишини ўзига мафтунлик ва ўзидан рози бўлишга элтади. Ўзини яхши кўришдан эса Аллоҳнинг бошқа бандаларига нисбатан кибрланиш, манманлик қилиш ва ўзига бино қўйиш каби сифатлар келиб чиқади. Оқибатда бу банда одамларга юқоридан туриб, паст назар билан қарай бошлайди. Ҳеч ким билан ҳисоблашмайди. Бошқаларнинг ҳақ-ҳуқуқини поймол қилади. Уларга ҳурматсизлик кўрсатади. Келишувларни бажармайди. Ваъдага вафо қилмайди. Умуман олганда, одамлар билан адолатсиз муомалада бўлади.

Кибр шайтонни ҳалок қилди

Шайтон кибр-ҳавоси ва ўзини қаттиқ яхши кўргани туфайли ҳайдалди. Шайтон ўзини “Мен Одам алайҳиссаломдан яхшиман, оловдан яралганман”, дея ғурурланди. Агар дин олимлари ва солиҳ кишиларга нисбатан шунга ўхшаш муносабат қилинадиган бўлса, аслида, бу ўша инсоннинг ўзини ўзи хор қилганлиги ва Аллоҳнинг раҳматидан маҳрум этилганлиги аломатидир. Бундай киши одамларнинг яхшилигидан маҳрум бўлади, бу эса “Уни ҳеч ким қўллаб-қувватламайди, унга биров ёрдам қўлини чўзмайди”, деганидир. Бу каби одамлар одатда “Бизда ил-

мига амал қиладиган бирор-бир тақволи олим қолмади”, дейдилар. Бундай баҳо беришларининг ҳақиқий сабаби шундаки, улар ҳаммани ўзларининг феъл-хўйларидан келиб чиқиб баҳолайдилар.

Ким айтган бўлса ҳам тўғри айтган экан:

“Ўзи ноқис бўлган кимсагина биродарларини ноқисликда айблайди!”

Кибрни даволаш

Кибр – мағрурлик кишининг ўзини ҳаддан ташқарисевиши (ужб)дан бошланади. Аллоҳтаоло Қуръони каримда инсоннинг қалбидаги кибрни эслатар экан, уни даволовчи дори-дармонни ҳам маълум қилади. Яъни инсоннинг заиф ва кучсиз эканлигини ҳар доим ўзига эслатиб туриш уни ўзини-ўзи яхши кўриб қолиш касалидан қутқарувчи энг таъсирчан доридир.

Аллоҳ Қуръони Каримда марҳамат қилади:

“Ер юзида кибру ҳаво ила юрма! Албатта, сен зинҳор ерни тешиб юбора олмайсан ва зинҳор баландликда тоғларга ета олмайсан!” (Исро сураси, 37-оят).

Ушбу оят инсоннинг кибр-ҳаво билан юришини тақиқламоқда. “Ерни тешиб кетолмайсан” сўзида “инсон ўз кучи билан ерни бўлакларга бўлиб ташлай олмайди”, деган маъно бор. “Бўй-бастда тоғларга етолмайсан” каломида эса кибру ҳавога берилган инсонга истехзо қилинади. Шунинг учун ҳам манманлик бу – мутлақо аҳмоқликдир.

Инсон кибр-ҳавоси, манманлиги билан ҳеч қачон яхши иш қила олмайди. Ахир кибр Аллоҳ ўз Китобида тақиқ этган ўнта сифатдан биридир. Унда кеккайиб юриш кибрдан келиб чиқиши айтилган. Ҳазрат Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳадиси муборақлари ҳам огоҳ этади: **“Кимки ўзини мағрур тутса, кўнглида кибр пайдо этса ва кеккайиб юрса, қиёмат кунида Аллоҳнинг ғазабига дуч келади”** (Ибн Умардан ривоят қилинган. Имом Аҳмад ривояти, “Муснад”).

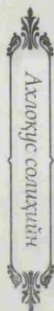
III БОБ

ИЗЗАТТАЛАБЛИК

Инсондаги нафси аммора ўзининг азалий табиатига кўра дунёни яхши кўради, ўзини юқори санаб, буйруқ ва фармон беришга ўч бўлади. Шунинг учун у барча одамларга ўз ҳукми-ни ўтказиб, унга муҳтож бўлишларини истайди. Лекин айни пайтда унинг ўзи ҳеч ҳам бировга муҳтож бўлишни хоҳламайди. Бу эса Яратган билан илоҳликни талашиш ва шерикликни даъво қилишдир. Шунинг учун ҳам нафснинг хоҳишлари тўхтатилмаса, йўлида дуч келганни тишловчи қутурган итга ўхшаб қолади.

Иззатталабликнинг давоси

Биз доимо афтодаҳол ва камтарин бўлишимиз, бошқаларни ўзимиздан яхши деб били-

эса кибр, манманлик, гина-кудурат ва ҳикду ҳасад каби ёмон хислатлар вужудга келади. Шунга қарамасдан, айнан ҳавойи нафс ва ғазаб одамни қўриқлайди. Чунки агар ҳарислик унга фойда келтирувчи нарсалар сари интилишга мажбур этса, ғазаб уни атрофидаги хавф-хатарлардан ихота этади.

Шунинг учун ҳам нафснинг табиатига хос бундай хусусиятлардан бутунлай қутулиш инсонни камолотга етказмайди, аксинча, унинг нуқсонини оширади. Лекин бу икки сифатнинг қалбни эгаллаб олиши зеҳн ва имонни заифлаштириб, кўнгилга зиён етказди. Шунинг учун инсон нафсини тарбиялашда шу икки хусусият орасидаги мутаносибликка эришиши керак. Мана шу Ҳазрат Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бошланиб давом этиб келаётган чин тариқат йўлининг асосий усули ва моҳиятини ташкил этади. Бу йўлга юрган нафс ўзидаги қораланган хусусиятларни мақтовли хислатларга алмаштиради: ҳавойи нафс ўрнини Аллоҳга муҳаббат, шахват ўрнини шарму ҳаё эгаллайди, ғазаб эса ғайратга айланиб Аллоҳнинг амрларини бажаришда жонбозлик кўрсатади. Бундай ўзгариш нафснинг барча қораланган сифатларида рўй бермоғи керак.

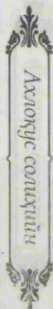
Амалларнинг турли сураатларда

акс этиши

Инсоннинг барча феъли, амали, ахлоқи унинг нафси ва қалбида жам бўлиб, ички оламининг моҳиятини ташкил этади.

Улар Илоҳий нурдан ва зулматдан келиб чиқадиган турли тамсиллар тарзида Барзах¹да намоён бўлади. Уларнинг келиб чиқишини фарқлай олиш керак. Бу тимсолларни фаҳм этишнинг эса бир неча усули бор. Агар банда Аллоҳга кучли муҳаббат қўйса, Унинг розилигига интиlsa, бу банданинг тушида тасбех, зикр, олма, узум, қовун каби ширин мевалар, анвойи шарбатлар шаклида намоён бўлади. Тоату ибодат, сидку ихлос каби амалларга иштиёқи баланд бўлган бандага эса улар дурру инжулар, ҳуру ғилмонлар суратида рўёсида жилваланиши мумкин. Агар кишининг ғазаби кучли бўлса, буни тушида чўчка, илон, буқа каби махлуқлар тимсолида кўради. Одамдаги мағрурлик, кеккайганлик сифати тушида шер, йўлбарс, қоплон ва бошқа йиртқичлар тарзида акс этади. Агар инсон очкўз, зикна бўлса, бу тушда чаён, қора қурт, ўргимчакка ўхшаш ҳашаротлар тимсолида ифодаланади. Инсон бу тимсолларни ҳатто ўнгида ҳам кўриши мумкин.

Ўз нафси билан курашнинг биринчи босқини бошлаган инсон тушида ўзини баҳайбат кўринишдаги йиртқичларга, ҳайвонларга ва ҳашаротларга қарши турган ҳолида кўради. Унинг ўз устида ишлаши давомида бу махлуқлар борган сари кичрайиб, худди пашша ва чивин каби бўлиб қоладилар. Бу нарса мазкур курашнинг поғоналарини англатиб, ёмон хислатларнинг ҳалокатли жиҳатлари оҳисталик билан йўқолиб, майда, заиф истаклар шаклида қолганлигини ифодалайди.

¹ Ўлимдан сўнг то қиёмат кунигача одамлар руҳи турадиган жой.